

GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE YÖNETİŞİM KALİTESİNİN KÜMELEME ANALİZİ İLE BELİRLENMESİ

Ebru CANIKALP¹

İlter ÜNLÜKAPLAN²

ÖZET

Sovyet Rusya'nın dağılması ile birlikte komünist ülkelerin piyasa ekonomisine doğru geçişi ekonomik bir dönüşüme neden olurken, aynı zamanda toplumdaki formel ve enformel kısıtlarda, kurumsal yapıda ve hukuki normlarda da bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Bu ülkelerin piyasa ekonomisine geçmesinde neoliberal politikalar, IMF ve Dünya Bankası'nın yayınladığı raporlar ve yine içinde neoliberal politikaları barındıran ve Dünya Bankası raporlarında yer alan yönetim kavramı etkili faktörler olmuştur. Bu makalede, geçiş ekonomisi ülkelerinin 2014 yılı itibariyle yönetim kalitelerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada Dünya Bankası Yönetişim Göstergeleri ve Freedom House verisetinden faydalanılarak Ward'ın (1963) Minimum Varyans yöntemi ile kümeleme analizine başvurulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yönetişim Kalitesi, Geçiş Ekonomileri, Kümeleme Analizi

SPECIFYING QUALITY OF GOVERNANCE IN TRANSITION ECONOMIES WITH CLUSTER ANALYSIS

ABSTRACT

With the collapse of Soviet Russia, transition of communist countries towards the market economy not only caused an economic transformation but also formal and informal constraints, institutional structures and legal norms in society were changed. Neoliberal policies, IMF's and World Bank's reports and governance concept containing neoliberal policies that took place in World Bank's publications were important factors behind this transition. In this study, it is aimed to analyze quality of governance in transition economies by the year 2014. With this framework, Cluster analysis is performed by Ward's (1963) Minimum Variance Method by using World Bank Governance dataset and Freedom House dataset

Keywords: Quality of Governance, Transition Economies, Cluster Analysis

¹ Arş.Gör. ,Çukurova Üniversitesi,İ.İ.B.F.,Maliye,ecanikalp@cu.edu.tr

² Doç.Dr.,Çukurova Üniversitesi,İ.İ.B.F.,Maliye,ikaplan@cu.edu.tr

1.Giriş

1980'li yılların sonunda Sovyetler Birliği'nde politik ve ekonomik çözülme, 1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması ve merkezi yönetimin hakim olduğu diğer ülkelerde yaşanan ekonomik durgunluk ekonomide büyük bir dönüşümün işaretçisiydi. Sovyet Bloğu yıkıldıktan sonra, neoklasik iktisatta ifade edildiği gibi bireyler kendi faydası peşinde koşan, akılcı, en çoklaştırma güdüsüne sahip, itki denetime ve iktisadi dengeye olan döngünün içinde kendi kuralları ile işleyen bir piyasa sisteminin işleyeceği öngörülüyordu. Fakat devlet müdahalesi olmadan sadece kendi kendine işleyen bir piyasa anlayışının, toplumdaki uzaklaşmış bir sistemi getireceği ve kaos yaratacağı gerçektir. Kaosun ortadan kalkması için öngörülen bu dönüşüm, devlet anlayışındaki değişimi de beraberinde getirmiştir.

Değişen devlet anlayışı ve politikalar, sosyalist sistemin zayıflamasına neden olurken, merkezi planlamaya dayalı sosyalist sistemden piyasa sistemine geçiş süreci başlamıştır. Piyasa sistemine geçiş ile ülkelerin hızlı bir ekonomik büyüme sağlayacağı ve orta gelir düzeyine sahip ülkeleri yakalayacağı öngörülürken, bu öngörü bazı geçiş ekonomilerinde travmatik bir etki ile düş kırıklığı yaşatmışken, bazı ülkelerde ise başarı sağlandığını söylemek mümkündür.

Bu geçiş sürecinin bir günde yaşanmayacağı, her ülkede aynı formülasyonunun geçerli olmayacağı, kurumsal ve politik yapıda farklılıklara gidilmesi gerektiği önemli bir gerçektir. Svenjnar (2002), geçiş ekonomisi ülkelerini iki tip olarak ayırmaktadır. 1.tip ülkeler, merkezi planlama sistemden piyasa sistemine geçişin gerektirdiği, fiyat serbestisi, dış ticaret kısıtlayıcılığının kalkması, özelleştirmelerin yapılması, tröstlerin dağılması, yeni firmaların kurulmasının önündeki engellerin kaldırılmasının hızlı bir şekilde uygulanmasını esas alırken, 2. tip ülkelerde yaşanan reformlar farklıydı. Bu ülkeler, ticari bankacılık sektörü, etkin vergi sisteminin sağlanması, işgücü piyasası düzenlemeleri ve sosyal güvenlik ağı ile ilgili kurumlar kurulması, piyasa odaklı hukuk sistemi ve beraberindeki kurumsal reformlara gidilmesini öngörmekteydi. Bu iki tip geçiş ekonomisi arasındaki farklılık ise, kamu politikaları için vergi toplama, yolsuzlukları ve rant kollamayı minimuma indirmek noktasında öne çıkmaktadır. 1.tip geçiş ekonomilerinde devletin rolünü azaltma düşüncesi hakim iken, 2. tip ülkelerde, piyasa ekonomisi için alan sağlayan güvenilir, diktatörlükten uzak, hukukun üstünlüğünün hakim olduğu bir devletin varlığı vurgulanır.

Değişen güç dengesi, dünyanın içinde bulunduğu merkezi planlamadan piyasa sistemine geçiş, bu geçiş sürecinde vurgulanan devlet varlığı, artan ihtiyaçlar ve bireylerin verimlilik ve kalite beklentilerinin artması, klasik devlet anlayışının eleştirilmesine ve "ideal devlet" kavramının tartışılmasına neden olmuştur. Bu tartışma ve değişim trendleri devletin küresel dünyadaki rolünü tekrar çizerek, yöneten ve yönetilenin yer aldığı hiyerarşik düzenden heterarşik düzene geçiş zemin hazırlamıştır (Yüksel , 2000, s. 146). Bu heterarşik düzen ise yönetim kavramının literatürde önem kazanmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada ilk olarak yönetim kavramının kökeni ve kapsamı üzerinde durulacaktır. Daha sonra geçiş ekonomilerinin benzer özelliklerinden hareketle bu ülkelerin gruplandırılması amacıyla Kümeleme analizi uygulanacaktır. İlk olarak Kümeleme analizinin teorik yapısı açıklanacak olup sonraki aşamada kümeleme analizinin sonuçları bir dendrogram aracılığıyla sunulacaktır. Geçiş ekonomisi kapsamındaki bu ülkelerin oluşturdukları çok değişkenli yapının arkasındaki dinamiklerin açıklanmasından sonra son bölüm sonuç ve değerlendirmeyi içermektedir.

2.Yönetişim Kavramı

Yönetişim kavramı, kelime kökeni olarak yönetmek kelimesinde türemiştir. Buna rağmen, “yönetmek” kelimesinin içinde barındırdığı hiyerarşi yerine yönetim, heterarşik bir düzende, sadece devlete ait olanı değil topluma öncülük eden sosyal, siyasi ve idari tüm aktörlerin yönetme, yönlendirme, kontrol etme ve rehberlik etme çabasıdır (Koomian 1993, s.2).

Bulduğumuz değişen dünya düzeni ve son yirmi beş yılda meydana gelen siyasi ve kurumsal gelişmeler ile yönetim anlayışı, devletin rolü, fonksiyonları ve boyutu tartışmaları yönetim kavramının önem kazanmasına neden olmuştur.

Berlin Duvarı'nın yıkılması ile doğu bloğunun siyasi ve ekonomik ittifakının yapısındaki bozulmalar Sovyet Birliği'nin çökmesine neden olmuştur (Maldona, 2010, s.4).

Bu çöküşle değişen güç dengesi, dünyanın içinde bulunduğu küreselleşme süreci, artan ihtiyaçlar ve bireylerin verimlilik ve kalite beklentilerinin artması, klasik devlet anlayışının eleştirilmesine neden olmuştur. 1980'li yılların sonuna doğru kavram, uluslararası kurumların raporlarında gelişmekte olan ülkelere bir çözüm önerisi olarak sunulmuştur. Kurumların yayınladıkları raporlarda cevap aradıkları temel soru, değişen süreç içinde toplumda yer alan zengin ve yoksul ülkelerin neden değişmediği ve bu sorunun nasıl çözümleneceğidir. Bu soruya cevap olarak yönetim kavramı literatüre kazandırılmıştır.

Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumların raporlarında, Sovyet Rusya'nın yıkılması ile birlikte daha minimal bir devlet anlayışını benimseyen ve kurumsal değişiklikleri güden bir anlayış hakim iken; yaşanan ekonomik gelişmelerle, statik bir yapıya sahip olmayan yönetim, kavramsal değişikliklere uğramıştır. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın yaptığı ilk tanıtımda yer alan liberal çizgisinin ötesinde, kavramın zamanla piyasayı destekleyen ve düzenleyen bir devlet anlayışına kaydığını söylemek mümkündür.

Dünya Bankası tarafından yayınlanan minimal anlayışın hakim olduğu 1989 tarihli “Sub Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth” adlı raporda, yönetim, “siyasal gücün bir milletin sorunlarını çözmek amacıyla kullanılması” olarak ifade edilmekte ve Afrika'nın kalkınma sorunlarının temelinde “yönetişim krizi” olduğu savunulmaktadır (World Bank, 1992, s. 5). 1989 yılında Dünya Bankası Eski Başkanı Conable, “verimli kamu hizmeti, güvenilir bir yargı hizmeti, halka hesap verilebilirlik” ifadesi ile iyi yönetim kavramına değinmiştir. Bununla birlikte Dünya Bankası daha sık bir şekilde iyi yönetim kavramını kullanmaya başlamıştır (World Bank, 1989, s. xii).

Dünya Bankası tarafından yapılan bu ifade, 1989'da ortaya atılan yönetim kavramı ve bu kavrama kazandırılan iyi niteliği 1992 "Governance and Development" başlıklı raporda "bir ülkenin kalkınması için ekonomik ve toplumsal kaynaklarının yönetilmesinde yetkilerin uygulanma biçimi" şeklinde genişletilmiştir (World Bank, 1992, s. 1). Bu ifadeler kalkınma ve yönetim arasındaki ilişkinin kurulmasının ilk adımı olmuştur ve bu dönem aralığında raporlarda kamu sektörünü minimize eden bir çizgi çizilmektedir.

Yine 1992 Dünya Bankası raporuna göre devlet, piyasa aksaklıklarını düzenlemek ve piyasanın etkin çalışmasını sağlamakla görevlidir. Bu rolünü yerine getirebilmesi için, devlet gelire ihtiyaç duyar ve devlet, birey ve kurumlardan gelir toplayarak kamu hizmetlerini gerçekleştirmelidir. Bu da kamu harcamalarının gerçekleştirilmesinde ve kaynak yönetiminde hesap verilebilirlik, yeterli ve uygun bilgi sağlanması ve etkinlik gerektirir (World Bank, 1992, s. 1). Devletin görevin alanı bu şekilde sınırlandırılmış ve minimum faaliyet düzeyi gösterilmiştir.

1994 yılında "Governance and World Bank Experiences" başlıklı raporda bankanın hizmet sunumunda; sivil toplum örgütlerini kullandığı ve birçok ülkede kamu kurumlarının istihdam sağlama, etkili çalışma ve yönetim için yönetim yapısını desteklediği görülmektedir (World Bank, 1994, s. 20). Yönetim, süreçte ifade edilen karmaşık yapısının içinde devlet, vatandaşlar, özel ve gönüllü kuruluşlar, tüm yeni paydaşlarla birlikte sorumluluk paylaşımındaki değişimi de içinde barındırır. Yönetim anlayışı yalnızca kamu ya da özel sektörün sorumluluk ve görev alanı belirlerken, yönetim tüm paydaşlarca birlikte yapılmasını ifade eder (Kooiman, 1993). Bu rapor, 1992 yılında yayınlanan rapora kıyasla minimal devlet çizgisinden çıkan daha toplumsal ve piyasa dostu devlet anlayışına ait politikalar içerir.

1997 yılı Dünya Bankası raporunda, 1994'te geliştirilen dört farklı tanımlama genişletilerek ele alınmakta ve "her ülkenin sahip olduğu misyonun özü" olarak tanımlanan beş ana alan esas alınmaktadır. Bu alanlar, hukukun temeli, makro ekonomik istikrarı içeren uygun bir siyasi ortam, halka ve alt yapıya yönelik yatırım, savunmasız olanların korunması ve doğal çevre alanının korunmasıdır (World Bank, 1997, s. 41). Raporda devletin etkinliği için atılan küçük bir adımın bile fırsat yaratan yaşam standartlarının yükselmesine yol açan büyük farklılıklar yaratabileceğinin altı çizilmiştir (World Bank, 1997, s. 167). Bu raporla birlikte devlet tekrar önem kazanmakta ve gelişen ve değişen dünyada etkin devlet kavramının altı çizilmektedir. İfade edilen etkin devletle, Dünya Bankası "devlete karşı piyasa" anlayışı görüşünü eksik bulmakta; piyasayı destekleyen ve düzenleyen bir devletin var olması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Dünya Bankası (World Bank, 2001), "Issue Note: E-Government and The World Bank" raporunda e-devlete doğru gidilen yol haritası çizilmiştir. Bu rapor ile e-devleti, vatandaşları güçlendirmek, hizmet sunumunu iyileştirmek, hesap verilebilirliği güçlendirmek, şeffaflığı artırmak, hükümetin verimliliğini artırmak amacıyla hükümet, vatandaşlar, özel sektör ve diğer kurumlar ile ilişki dönüşümünü sağlayan iletişim teknolojileri ve bilgi sistemine sahip devlet olarak tanımlanmaktadır. Bu ifade ile görülüyor ki, Dünya Bankası iyi yönetimi destekleyen politikalar üzerinde durmakta ve bu doğrultuda e-devlet gibi önemli adımlar atmaktadır.

Bahsedildiği üzere, yönetim kavramının standart bir tanımı bulunmamakla beraber, değişen dünya ile tanımın çerçevesi de değişmektedir. Dünya Bankası ve çeşitli uluslararası kuruluşların büyüme reçeteleri incelendiğinde; genel bir formülasyon olduğunu söylemek mümkün değildir. Benzer seviyesinde bulunan ülkeler için bile önerilen reçete, her ülkenin kendi enformel sınırları çerçevesinde şekillenerek kurumlara ve yönetim kalitesine uyarlanmalıdır. Rodrik'in (2007) "Tek Ekonomi, Çok Reçete" kitabı da, ülkelerin uzun dönemde istikrarlı bir büyüme sağlayabilmeleri için kendi ülkelerinin koşullarını değerlendirmesini ve farklı kurumsal yapılar doğrultusunda çalışmalar yapması gerektiğini ileri sürmektedir.

3.Uygulama

Çalışmamızın uygulama aşamasında, geçiş ekonomisi kapsamında ülkelerini yönetim kaliteleri açısından gruplamak ve bu grupların oluşumunda etkili olan faktörleri ortaya koymak için çok değişkenli istatistiksel analiz tekniklerinden kümeleme analizine başvurulmuştur (Ünlükaplan & Canıkalp, 2015, s.417- 418).

Kümeleme analizi mekânsal ve zamansal karmaşıklığı içinde barındırmadığı, benzer kümeleri sınıflandırarak kümelerin oluşmasına olanak sağladığı için tercih edilmemiştir.

Hiyerarşik kümeleme analizi, birbirini izleyen birleşmeler veya birbirini izleyen bölüm dizilerinden oluşur. Hiyerarşik kümeleme iki başlıkta ele alınabilir. Aglomeratif yani yığılmalı hiyerarşik kümeleme yöntemler tek nesnelere başlar. Böylece her nesne tek olarak alındığı için başlangıçtaki gibi birçok küme vardır. En çok benzeyen nesnelere ilk grupta yer alır ve bu ilk grup benzerliklerine göre birleştirilir. Benzerlik azaldıkça tüm alt gruplar tek bir küme olarak birleşir. Ayrırcı hiyerarşik kümeleme yöntemi ise ters yönde çalışır. Nesnelere başlangıçta tek bir grup iken iki alt gruba ayrılır. Bu alt gruplar daha sonra farklı alt gruplara ayrılır, yani her nesne bir grup oluşturana kadar bu süreç devam eder (Norusis, 2011, s.3).

Genel olarak eklenen bu nesnelere oluşturulan gruplar Hiyerarşik kümeleme analizinde dendrogram olarak bilinen küme ağacı yöntemi ile sonuçları şekillendirir. N kümesinin gruplanması için aglomeratif hiyerarşik kümeleme algoritmasının adımları şu şekilde sıralanabilir (Hu vd., 2007, s. 51).

1. N tane nesne $n \times n$ lik mesafelerin simetrik matrisi ile başlar.
2. Kümelerin en yakın çifti yani en benzer kümeleri bulmak için uzaklık matrisine bakılır. Örneğin en yakın U ve V kümeleri arasındaki uzaklık matrisi d_{uv} 'dir
3. U ve V kümeleri birleştirilerek (UV) etiketinden oluşan bir küme oluşur. Önce kümelere karşılık gelen satırlar ve sütunlar silinerek matris uzaklıkları güncellenir ve (UV) kümesi ile kalan kümeler arasında mesafeleri veren bir satır ve sütun eklenir
4. 1. ve 3. adım toplamda $N-1$ kere tekrarlanır. Tüm nesnelere algoritma sonlanınca, tek bir kümede olacaktır.

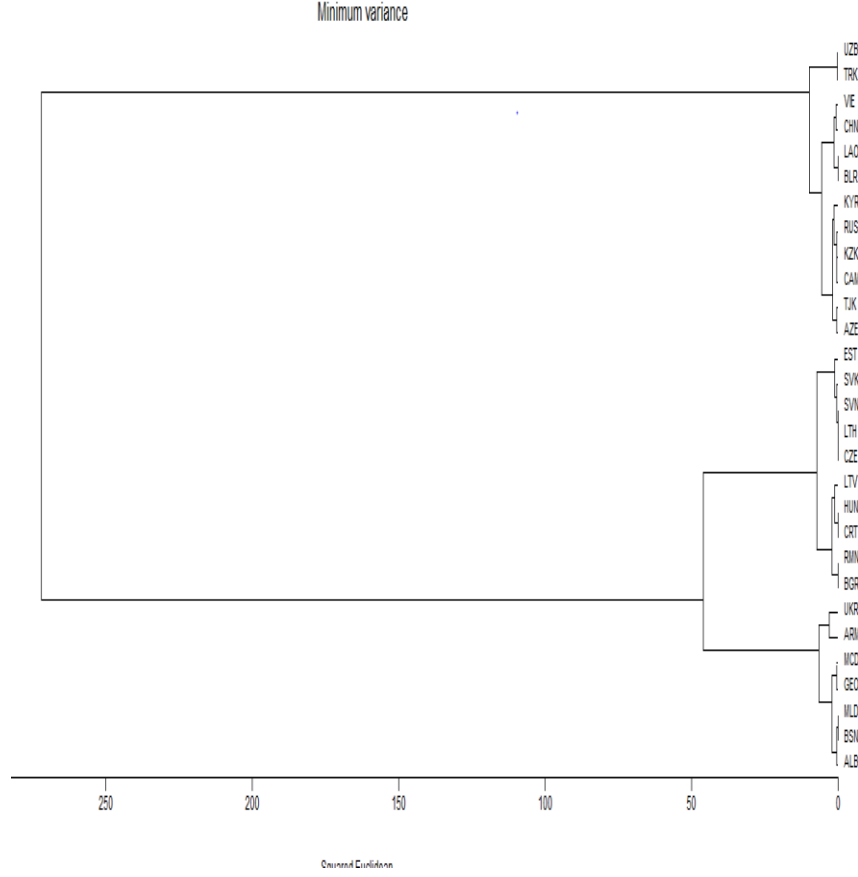
Hiyerarşik kümeleme analizinde kullanılan yöntemler ise şunlardır: tek bağlantı yöntemi, tam bağlantı yöntemi, ortalama bağlantı yöntemi, ağırlıklı ortalama yöntemi, merkez bağlantı yöntemi, medyan bağlantı yöntemi ve Wards bağlantı yöntemidir (Hair vd., 2015, s.503-505).

- Tek bağlantılı yöntem: Bir kümedeki herhangi bir nesne ile diğer bir kümedeki nesne arasındaki en kısa mesafeyi tanımlar. Sadece iki küme arasındaki mesafeyi bulmak için kullanılır.
- Tam bağlantılı yöntem: İki grup arasındaki en uzak iki nokta arasındaki mesafe tanımlanır.
- Ortalama bağlantı yöntemi: Herhangi bir çift arasında ortalama olarak iki küme arasındaki mesafeyi bulmak için kullanılır.
- Ağırlıklı ortalama yöntemi: Ortalama bağlantı yönteminden farklı olarak küme çiftleri arasındaki mesafeyi tanımlarken, gruplar içindeki ortalama bağlantılı kümeler birleştirilir. Böylece ortaya çıkacak kümede tüm birimler arasında ortalama mesafe mümkün olduğunca küçüktür. Bu durumda iki küme arasındaki mesafe, yeni oluşan küme durumlarında olası çiftler arasındaki mesafelerin ortalamasıdır.
- Wards bağlantı yöntemi: Her küme için tüm değişkenler hesaplanır. Sonra her durum için Öklid uzaklığı hesaplanır. Bu mesafeler birimlerin tümü için toplanır. Her bir adımda, birleşen iki küme içi mesafelerin genel toplamının en küçük artışı ile sonuçlandırılır.
- Merkez bağlantılı yöntem: İki kümeler arasındaki benzerlik, küme ağırlık merkezleri arasındaki mesafedir.
- Medyan bağlantılı yöntem: Bu yöntemle, iki küme eşit ağırlıkla hesaplanarak birleştirilir.

Araştırmada, 2014 yılı verileri ile geçiş ekonomisi ülkelerini benzerliklerine göre basit bir sınıflandırma analizi olan kümeleme analizi ile gruplandırılması amaçlanmaktadır. Yapılan araştırmada Dünya Bankası Yönetişim Göstergeleri ve Freedom House veri seti kullanılmakta ve hiyerarşik sınıflama esas alınarak “Wards’ın Minimum Varyans (1963) yöntemi” uygulanmaktadır. Paket programı seçiminde ise MVSP programı tercih edilmiştir. Bu program ile kümeleme analizi sonuçları görsel açıdan daha yorumlanabilir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Analizde kullanılan değişkenler ve ülkeler;

- X1: Siyasal İstikrar ve Şiddetsizlik
- X2: İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik
- X3: Düzenleyicilik Kalitesi
- X4: Hükümetin Etkinliği
- X5: Hukukun Üstünlüğü
- X6: Yolsuzluğun Kontrolü
- X7: Sivil Özgürlükler
- X8: Siyasal Haklar

Şekil 1. Kümeleme Analizi Sonuçları

Yapılan analiz sonucuna göre Şekil 1'deki sonuçlara ulaşılmış ve öncelikle iyi yönetim düzeyine sahip ve kötü yönetim düzeyine sahip ülkeler olmak üzere ülkeler iki temel kümeye ayrılmıştır. Bu çerçevede iyi yönetim düzeyine sahip ülkelerin Avrupa Birliği'ne üye ya da müzakere süresinde olduğu dikkat çekerken, bu kümeye göre görece kötü yönetim düzeyine sahip ülkelerin kurumsal kalite düzeyi düşük, elit ve çıkar mekanizmasının daha güçlü çalıştığını söylemek mümkündür.

Çalışmanın kapsamı açısından, çalışmaya konu olan ülkelerin yönetim kalitelerinin detaylı olarak incelenmesi için, Şekil 1'de yer alan dendrogramın alt kümeleri doğrultusunda ülkeler 7 ayrı kümede değerlendirilmektedir

- 1.Küme: Özbekistan, Türkmenistan
- 2.Küme: Vietnam, Çin, Laos Halk Cumhuriyeti, Beyaz Rusya
- 3.Küme: Kırgızistan, Rusya, Kazakistan, Kamboçya, Tacikistan, Azerbaycan
- 4.Küme: Estonya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Litvanya,
- 5.Küme: Letonya, Macaristan, Hırvatistan, Romanya, Bulgaristan
- 6.Küme: Ukrayna, Ermenistan
- 7.Küme: Makedonya, Gürcistan, Moldova, Bosna Hersek, Arnavutluk

1.Kümede yer alan Türkmenistan ve Özbekistan ise Eski Sovyet ülkeleri arasında yer almakta ve Eski Sovyet ülkelerinin çıkarıcı kurumlarını içinde barındırmaktadır. Bu çıkarıcı kurumları Özbekistan örneği ile incelemek mümkündür. Eski Sovyet ülkesi olan Özbekistan'da pamuğun ihracat içindeki payınının %45'lerde olması ürünün ülke için ne kadar önemli olduğunu göstermekteydi. Özbekistan, Sovyetlerin himayesinde iken, pamuk ekim alanları devletin kontrolündeydi. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Özbekistan için pamuk hala değerli bir mahsul niteliğine sahip olmakla birlikte, bağımsızlığın ilanı ile mülkiyet haklarına ilişkin karar alınması çiftçilerin toprağı istediğı gibi kullanmasını sağlayamamıştır. Özbekistan Başkanı Kerimov çiftçilerin ne ekmesi ve ürünleri ne kadar satması konusunda kısıtlamalar getirmiş, çiftçilere mahsulleri karşılığında düşük ödemeler yapılmış ve kalan tutar ise hükümete aktarılmıştır. Düşük ücreti kabul etmeyen çiftçileri, devlet %35 oranında araziye pamuk ekimi konusunda yaptığı düzenlemeye mecbur kılmıştır. Pamuk ekiminin fazla olduğu, makineleşmenin çok iyi sağlanamadığı bu ülkede mahsullerin toplanma biçimi yönetim kalitesinin ne denli düşük olduğunu göstermektedir. Teknolojiden ve makineleşmeden uzak bu ülkede biçerdöver uygun bir seçenek iken, okuyan çocukların eylül ayının başlarında kaymakamlar tarafından verilen emirlerle pamuk toplamakla görevlendirilmesi ülkedeki çıkarıcı kurumların gücünün göstergesidir (Acemoğlu ve Robinson, 2012).

Ülkede dikkat çeken bir diğer durum ise siyasal seçimlerdir. Pamuğun *de facto* kralı olarak anılan Kerimov siyasal bir elittir. 1991 yılından bu yana ülkeye başkanlık eden Kerimov'un bu iktidar döneminde %100 oyla seçildiğı ileri sürülmüştür. Fakat siyasal karar alma süreci incelendiğinde, artan kalabalıklaşma maliyeti gereğı seçimlerde tam oybirliğinin sağlanması pek gerçekçi bir durum değildir.

Konuya siyasi ve baskı açısından bakmak gerekirse, okuryazarlık oranının yüksek olduğu iddia edilen bu ülkede, kitapların yasaklanmış, internetin sansürlenmiş olması, ülkede yaşanan tutuklama ve işkenceler önemli ayrıntılardır. Merkezi planlama sisteminin çöküşünün ardından Özbekistan'a miras kalan bu sömürücü kurumlar piyasa ekonomisi ve demokrasinin gelişiminin önünde bir engel oluşturmaktadır. Bu sömürücü ekonomik ve siyasi kurumların varlığı ile Türkmenistan ve Özbekistan pek çok ortak noktada buluşmaktadır (Acemoğlu ve Robinson, 2012).

2.kümede yer alan Vietnam ve Laos Halk Cumhuriyeti'ni en önemli ortak özelliğı Güneydoğu Asya'nın en yoksul ülkeleri arasında yer almalarıdır. Bu ülkelerin yönetim kalitesi benzerliğin en önemli sebebi kolonizasyon yapısı ve tarihi sürecidir.

Güneydoğu Asya coğrafyasında 16. yüzyılda İngilizler, Hollandalılar ve Fransızların izledikleri sömürgecilik hareketleri hakimdir. Hindistanın doğusu ve Çin'in güneyinde kalan bu alan, Fransız sömürgeci olan Laos, Kamboçya ve Vietnamı içine alan Fransız Çinhindi olarak ifade edilir. Fransız Çinhindi olarak ifade edilen bu ülkelerin Asya'nın en yoksul ülkeleri arasında yer almasının sebebi, Mekong Altbölgesinde yer alması ve Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği'ne üyeliklerinin eski olmaması ile ifade edilebilir (Gainsborough, 2012, 34-35). Fakat yapılan kümeleme analizinde, Kamboçya'da bir Fransız Çinhindi ülkesi olmasına rağmen Laos ve Vietnam ile aynı kümede yer almamaktadır. Bunun nedeni, soğuk savaştan sonra Kamboçya'da demokratik geçiş için reformlar görülmesine rağmen Laos ve Vietnamda demokratik geçişin yaşanmamasıdır.

Avrupa'nın son otokrasi devleti olan Belarus ise, Çin ile 2007'den bu yana stratejik bir partner olarak bu küme de yer almaktadır. Yabancı yatırımları ülkeye çekmeye çalışan Belarus, üst düzey yöneticileri ile Çin endüstrisinde ihtiyaç duyulan ürünleri incelerken aynı zamanda yapılan ortaklıklarla sanayi parkları kurmakta ve vergi mevzuatında düzenlemelere giderek yabancı yatırımı korumaktadır. Bu stratejik partnerlik Çin ve Belarus'u yönetim kalitesi açısından yakınlaştırmaktadır. İki ülke arasında yapılan çarpıcı yatırımlar arasında, 2007 yılında gerçekleşen Belarus'un mikrodalga üreticisi olan Horizont Holding ve Çin'in elektrikli ev aletlerindeki dev Midea Grubunun birleşmesi, 2013 yılında Belarus ve Çin otomobil üreticilerinden BELAZ ve Geely arasında yapılan yatırım projesi ile Çin ve Belarus'un otomobil pazarının dünyada yedinci en büyük paya sahip olduğunu belirtmekte yarar vardır (Елисеев, 2013: Andrijauskas, 2013, s. 128).

3.küme incelendiğinde, en önemli ortaklık özellik Avrasya Ekonomi Topluluğu'nda yer alan ülkelerin kümelenmesidir (Kamboçya ve Azerbaycan hariç). 20 yıldan fazla zamana dayanan bu ekonomik entegrasyonun, ekonomik, coğrafi ve siyasi temelleri içinde barındırması nedeniyle Avrupa Birliği'ne benzer bir oluşum olduğunu söylemek mümkündür. Bu topluluğun kurulma amacı, bölgede ekonomik açıdan ortak bir dış politika izlenmesi, tarifeler ve fiyatlar belirleyerek ortak bir pazar oluşturmaktır (EURASIAN, 2016). 2010 yılında Gümrük Birliğine geçilmesi bu ülkeler için önemli bir adım teşkil etmesine ve dünya enerji rezervinin yaklaşık %20'sini kontrol ediyor olmalarına rağmen Birlik içinde yaşanan politik istikrarsızlığın, yönetim kalitesi açısından önemli bir engel oluşturduğu ifade edilebilir. Bahsedildiği üzere Eski Sovyet Ülkeleri de Avrupa Birliği'nde olduğu gibi ekonomik birliğe giderken coğrafi yakınlık önemli bir unsur olarak yer almaktadır. Kümede yer alan ve topluluğa üye olan Rusya ve Kazakistan ekonomik açıdan Tacikistan ve Kırgızistan'dan çok daha güçlü ülkelerdir, tıpkı yine Avrupa Birliği'nin lokomotif ikizi olan ve gücü elinde tutmaya çalışan Almanya ve Fransa gibi (Yesdauletova A ve Yesdauletova A: 6). Mikheev (2006), bölgede önemli güç olan Rus elitlerin, diğer ulusların çok fazla ekonomik kalkınma sağlamasından kaçtığını ifade etmektedir. Dünya Ekonomisi Enstitüsü önde gelen uzmanı ve Kazakistan'ın Birinci Cumhurbaşkanı Mukhamezdzhanova (2007) ise bu entegrasyonun gerçek bir üretim modeli sunmadığını ifade etmektedir. Birlikte, üye ülkelerin öncelikle kendi çıkarları için çabalaması daha sonra ortak çıkarların dikkate alınması bu birliğe üye olan ülkelerin başarısızlığının en önemli nedenidir.

Mikheew (2006)'in ve Mukhamezdzhanova (2007)'nin bu ifadeleri aslında Acemoğlu ve Robinson (2012)'un elitler hipotezini desteklemektedir. Acemoğlu (2012), gücü elinde toplayan kesimlerin, büyüme için gerekli formülasyon hakkında fikir sahibi olsa bile, kendi çıkarları nedeniyle mevcut sistemin değişmesinin önünde en önemli engel olarak yer aldığını öne sürer. Tam da bu nedenle, Sovyet Rusya'dan sonra dağılan ve Avrasya Birliği'ne üye olan bu ülkeler elit kesminin çıkarları nedeniyle aynı kümede yer alması açıklanabilir.

Yine kümede yer alan Kırgızistan, Rusya, Kazakistan ve Tacikistan Şangay İşbirliği Örgütüne üye ülkeler arasında yer alırken kümede yer alan Azerbaycan ve Kamboçya bu örgüt ile diyalog ortağı olan ülkelerdendir.

4.kümede yer alan Çek Cumhuriyeti ve Slovakya 1989 yılına kadar Çekoslovakya'nın parçasıydı. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi sonucunda kansız bir devrim olarak ifade edilen "Kadife devrim" ile iki ülke bağımsızlığını ilan ederken demokratik sürece geçiş yapılmıştır. Bu nedenle bu iki ülkenin aynı kümede yer alması pek de şaşırtıcı değildir.

Kümede yer alan diğer ülkelere bakıldığında, bu ülkelerin OECD ve AB'ye üye olan ülkeler olduğu görülmektedir. AB ve OECD ülke ortalamalarına göre düşük yönetim kalitesine yer alan bu ülkeler, analize konu olan ülkeler arasında iyi bir performansa sahiptir. Çünkü AB'ye üye olmaları ile çeşitli reformlara giden bu ülkelerin vergi sisteminde uyumlaştırma politikalarına gitmeleri ve para politikasında Avrupa Birliği Merkez Bankası'na bağlı olması ekonomilerinin yaklaşmasına neden olmuştur.

Slovenya, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti araştırmaya konu olan diğer ülkelere nispeten mülkiyet hakları ve kurumsal yönetim konusunda reformları takip etmektedir. (Abed, 1998: 11). Bu ülkelerde izlenen politikalar ile fiyat, ticaret ve döviz politikalarında ilerleme kaydedilse de, yapısal reform ve kurumsal alanda istenilen ilerleme sağlanamamıştır. Bunun nedeni ise, siyasi mekanizmanın mülkiyet haklarını belirlemesi ve sıfır işlem maliyetinden uzak olduğu (North, 1990, s. 62) ve düşük tazmin bedelinin olmadığı bir ortamda ekonomik mübadelenin etkin bir şekilde gerçekleşmemesi ve yolsuzluk, dolandırma, denetleme zayıflığı gibi durumların ortaya çıkmasıdır. Bu gerekçelerle diğer AB ülkelerinden daha düşük yönetim kalitesine sahip oldukları söylenebilir.

5. kümede yer alan ülkeler de 4. Kümedeki ülkeler gibi AB üyesi ülkelerdir. 4. Kümeden farklı olarak bu kümede yer almalarının sebebi, Birliğe üyelik tarihleri ve reform hareketlerinin başlangıcının daha geç olması ile açıklanabilir. Litvanya ve Macaristan 2004 yılında, Romanya ve Bulgaristan 2007 yılında AB'ye üye olurken, Hırvatistan ise 2013 yılında Birliğe üye olmuştur.

Johnson (2002), Romanya ve Bulgaristan'ın geçiş ekonomileri içerisindeki başarısını üç nedene bağlamaktadır. Demokratikleşme sürecinde, geçiş ülkeleri içinde etnik savaşlar söz konusu iken, bu iki ülke etnik şiddeti önlemede başarılı olmuştur. Böylece, ülkede yaşanması muhtemel politik sorunların ve şiddetin önüne geçilmiştir. İkinci ve belki de en önemlisi sebep, komünizmin çöküşünden sonra ülkedeki siyasi kurumların kapsayıcılığının sağlanması için çeşitli önlemler alınmasıdır. Son olarak ise ülkedeki siyasi partiler ve bu partilere verilen yetkilerin incelenmesi ve kısıtlanmasıdır. Pek tabii ki, 2007 yılından sonra AB'ine üye olmaları ve süreçte izlenen çeşitli reformlar da bu ilerlemede önemli rol oynamıştır.

6.kümede yer alan Ermenistan ve Ukrayna'nın aynı kümede yer alması yakın coğrafyada yer alan bu iki ülkenin son dönemdeki siyasi süreci ile açıklanabilir. Ağustos 2008'de Rusya-Gürcistan savaşından sonra, 2009 yılı Mayıs ayında Avrupa Birliği (AB), Eski Sovyet Devletleri ile işbirliği imkanının artırılması için Doğu Ortaklığı Politikası girişiminde bulunmuştur.

Bu girişimin ilk aktörlerinden olan Ukrayna, coğrafi konumu gereği batısında Polonya'nın Doğusunda Rusya'nın etkisi altında kalmıştır. Avrupa Birliği ve Avrasya arasında yer alan Ukrayna'da 2004 yılında, Avrupa yanlısı olan kesim yapılan yolsuzluk ve oy kaçırma iddialarına tepki olarak ayaklanmış ve ülkede "Turuncu Devrim" yaşanmıştır. Süreçte Ukrayna, durma noktasına gelen ekonomisi nedeniyle Rusya veya Avrupa Birliği arasında bir seçim yapması konusunda baskı altında kalmış ve Cumhurbaşkanı Yanukovych 28-29 Kasım 2013'te Avrupa Birliği (AB) ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalamayacağını bildirmesi ile ülkede protestolar giderek artmıştır. Freedom House 2014 yılı raporunda, ülkede siyasi haklar konusunda ciddi problem yaşandığı belirtilirken, raporda Cumhurbaşkanı Yanukovych'in böyle bir seçim yapmasının nedenini, Ukrayna'nın uzun zamandır ertelediği siyasi, ekonomik ve yasal reformların Avrupa Birliği süreci ile zorunlu kılınmasıdır. Bu tür reformlar uzun vadede ekonomik büyümeyi teşvik ederek, belirli siyasi kesimin seçimleri yeniden kazanmasının önünde engel oluşturacaktır. Bu durumda siyasi gücü elinde tutan Yanukovych'in tekrar seçilmeme kaygısı ile Avrupa Birliği ile Ortaklık Anlaşmasını imzalamamıştır (Freedom House, 2014). Yanukovych'in iktidardan ayrılması ile Rusya ve Avrupa Birliği ile yakın ilişkiler içinde olan ve protestoların arttığı Kırım'ı işgal etmiştir (Freedom House, 2015). Bu politik süreç ve yarattığı kaotik ortama yakın bir benzeri ise 2014 yılında Ermenistan'ın yaşadığı süreçtir. Ukrayna örneğinde olduğu gibi Avrupa Birliği (AB) ile Ortaklık Politikası izleyen Ermenistan'ın Başbakanı Sarkisyan, Ermenistan'ın Avrasya Ekonomi Topluluğu'na girmek istediğini duyurmuştur. Kamoyunda, alınan bu kararın Rusya'nın Ermenistan gaz fiyatlarını düşüreceği düşüncesi oluşsa da, enerji piyasasında (özellikle doğaz gaz ve elektrik) yaşanan zamlar, hükümetin ve Rus firmaların elinde olan enerji kurumlarının zammı onaylayan ve teşvik eden tutumu halkın daha da öfkelenmesine neden olmuştur (Freedom House, 2014). Ermenistan'da elektrik zamları ve iktidara karşı gösterilen tepki ile Ermenistan'da yaşanan siyasi istikrarsızlık ve güvensizlik ortamı Ermenistan'ın Ukrayna ile aynı kümede yer alması ile açıklanabilir.

7. kümede yer alan ülkelerin ortak özelliği, etnik çatışmaların çok yaşandığı ve siyasi istikrarın sağlanamadığı ülkeler olmasıdır. Eski Sosyalist Yugoslavya Cumhuriyetinin dağılması ile Makedonya 1991'de, Bosna Hersek 1992'de bağımsızlığını ilan eden ülkelerden iki tanesi olup, 2016 yılı itibariyle bu ülkeler Avrupa Birliği'ne aday ülkeler arasında yer almaktadır. Makedonya'nın Avrupa Birliği raporunda basın ve ifade özgürlüğü, idari ve yargı reformlar ve yolsuzlukla mücadelede problem yaşamaları üzerinde durulurken, Bosna Hersek'te ilerlemenin sınırlı olduğu vurgulanmaktadır (Cihangir, 2011).

AB ile imzalanan ortaklık anlaşması imzalayan Ukrayna ve Gürcistan ise mevcut istikrarsız siyasi durumun, yolsuzluk, ekonomik çürüme, etnik yapı ve azınlık hakları, demokratik özgürlükler ve Rusya ile karmaşık ilişkiler nedeniyle Avrupa Entegrasyonu'na ve kaliteli yönetime uzakta kalmaktadır (Mikhnovets, 2015, s.4).

Kümede yer alan Arnavutluk ise 2011 yılı AB potansiyel aday ülkelerdendir. Arnavutluk ise Avrupa Birliği'ne aday ülkeler arasında yer alırken, iç karışıkların ülkede fazla olması, Kosova Savaşı ve Büyük Arnavutluk düşüncesi ülkenin siyasi istikrar ve şiddetsizlikte ciddi fasıllara ihtiyacının olduğunu göstergesidir. Yaşanan bu politik gerilimin geçiş ekonomi sürecinde performans çıktı düzeylerini olumsuz yönde etkilediğini söylemek mümkündür.

4.Sonuç

2014 yılı Dünya Bankası yönetim verileri ve Freedom House verileri ile elde edilen bulgular sonucunda, 29 ülkeden oluşan çalışma 7 ayrı kümeye ayrılmıştır. Oluşan kümelemede, ülkelerin kurumsal yapısı ve elit mekanizması, siyasi ve sosyal hakları, Avrupa Birliği'ne entegre olup olmamaları, ekonomik yapılanmalar ile coğrafi koşulların etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmada Avrupa Birliği entegrasyon sürecini kabul etmeyen, mülkiyet hakların önem kazanmadığı ve etnik köken farklılıklar ile problem yaşanan ülkelerde yönetim kalitesinin daha düşük olduğu dikkat çekmektedir. Bu ülkelerin Eski Sovyet Rusya'dan miras kalan kurum kalitesi de yönetim kalitesinin düşük olmasında etkilidir. Birliğe dahil olan ya da mutabakat sağlayan ülkelerde, reform sürecinin başlaması, düzenleyici kurumların oluşması ve siyasi ve sosyal hakların nispeten önem kazanması yönetim kalitesinde görece artış yaşanmasına katkıda bulunduğu ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

Abed G. T. (1998), "Governance Issues and Transition Economies", IMF, May 27-28, "Challenges to Economies in Transition: Stabilization, Growth, and Governance" adlı konferansta sunulmuştur.

Acemoğlu, D. & Robinson, J. A. (2012), Why Nations Fail: The Origins of Power, Andrijauskas K. (2013), "China's Economic Penetration into Post-Soviet Central Asia and Eastern Europe." Lithuanian Foreign Policy Review, 30, s. 113-131.

Cihangir D. (2011), AB Aday ve Potansiyel Aday Ülkelerinin 2011 İlerleme Raporları.

EURASIAN (2016), <http://www.eurasiancommission.org/>

Freedom House (2014), Freedom House in the World 2014.
Freedom House (2015), Freedom House in the World 2015.

Gainsborough, M. (2012), "Elites vs. reform in Laos, Cambodia, and Vietnam" Journal of Democracy, 23(2), April, s. 34-46.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2009), Multivariate Data Analysis, 7th Ed., Prentice Hall, London, UK.

Hu, J., Ray, B.K. & Singh, M. (2007), Statistical Methods for Automated Generation of Service Engagement Staffing Plans-References. IBM Journal of Research and Development, 51, s. 281-293.

Johnson C. (2002), "Democratic transition in the Balkans: Romania's Hungarian and Bulgaria's Turkish Minority (1989-99)", Nationalism and Ethnic Politics, 8:1, s. 1-28.

Kooiman, J. (1993), Modern Governance: New Government-Society Interactions, SAGE. London.

Maldona, N. (2010), The World Bank's Evolving Concept of Good Governance and Its Impact on Human Rights. Stockholm, Sweden.

Mikheev, S. (2006), Post-Soviet Space: Elites are Against Integration. (Postsovetstvo: Elity Protiv Integracii).

Mikhnovets, I. (2015), Moldova, Ukraine and Georgia: What Has Been Done After the Decisive Eastern Partnership Summit in Vilnius in 2013, Austria Institut für Europa- Und Sicherheitspolitik.

Mukhamedzhanova Darya (2007), "Economic Preconditions of Regional Integration in the Post-Soviet Space" (Ekonomicheskiye predposylki regionaloi integratsii na

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 1-14

postsovetskom prostranstve) Journal of Kazakhstan in the Global Processes (Kazakhstan v global'nyx processax) 4, s.138-149.

North, D. (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.

Rodrik, D. (2007), *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth*. Princeton University Press.

Svenjnar, J. (2002), *Transition Economies: Performance and Challenges*, *The Journal of Economic Perspectives*. Vol. 16, No. 1 (Winter, 2002), s. 3-28.

Ünlükaplan, İ. & Canıkalp E. (2015), *Dünya Bankası Göstergeleri İle Türkiye'nin Yönetişim Kalitesi Konumunun Belirlenmesi: Kümeleme Analizi*, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 37, Sayı II, s.409-428.

Ward, J. H., Jr. (1963), *Hierarchical Grouping to Optimize an Objective Function*, *Journal of the American Statistical Association*, 58, s. 236–244.

World Bank (1989), *Sub Saharan Africa :From Crisis to Sustainable Growth – A Long Term Perspective Study*, Washington, DC.

World Bank (1992), *Governance and Development*. World Bank, Washington, DC.

World Bank (1994), *Governance and World Bank Experiences*, World Bank. Washington, DC.

World Bank (1997), *The State in a Changing World*, World Bank. Washington, DC:

World Bank (2001), *Issue Note: E-Government and the World Bank*, World Bank. Washington, DC.

Yesdauletova A. & Yesdauletov A. (2014), “The Eurasian Union: Dynamics and Difficulties of the Post-Soviet Integration,” *Trames*, vol. 18 no.1.

Yüksel, M. (2000). *Yönetişim Kavramı Üzerine*. *Ankara Barosu Dergisi*, 3,s. 145-159.

<https://www.freedomhouse.org/>, Erişim Tarihi: 16.12.2015.

<https://www.worldbank.org/>, Erişim Tarihi: 14.12.2015.